

Aktualnost eseja jednog znanstvenika o fundamentalnim zakonima ljudske gluposti

V. Šunjić*

Ovo djelo je dano na korištenje pod
Creative Commons Attribution 4.0
International License

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zrinjski trg 11, 10 000 Zagreb

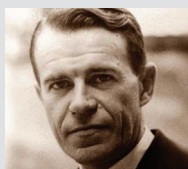
Sažetak

Uz prikaz najzanimljivijih postavki svjetski poznatog eseja talijanskog znanstvenika Carla M. Cipolle "Fundamentalni zakoni ljudske gluposti", kojim se želi istaknuti suvremenost i široki značaj tog kratkog teksta, naveden je i niz primjera iz literature i aforizama na tu temu. Cipolla uvodi čitatelja u svoje razmatranje finom, ali i provokativnom ironijom. Njegov, po koncepciji jedinstven tekst zasniva se na pseudo-znanstvenoj analizi ljudskog društva koja je potkrijepljena fiktivnim eksperimentalnim rezultatima.

Čitatelje iz naše znanstvene, tehničke ili poslovne sredine Cipollin tekst će sigurno iznenaditi, ali i zabaviti i potaknuti na razmišljanje. Njihova iskustva u brojnim prilikama i s određenim osobama vjerojatno će iskrnuti u novom svijetlu te ih potaknuti da s prikladne distance promotre mnoga zbivanja koja su utjecala na njihov život i karijeru.

Ključne riječi

Fundamentalni zakoni, udio glupana u nekoj populaciji, društveni utjecaj glupana, odnos moći i glupih djelovanja

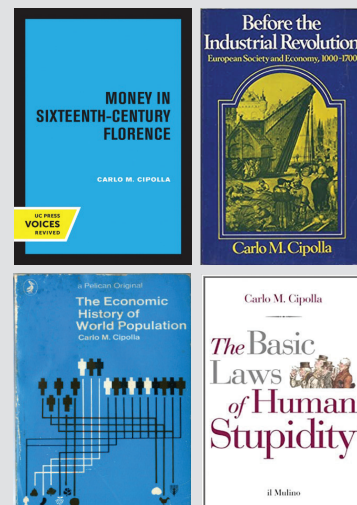

Životopis Carla M. Cipolle otkriva nam iznimnog znanstvenika, originalnog duha i nekonformističkih stavova. C. M. Cipolla (1922. – 2000.) diplomirao je političke znanosti na Sveučilištu u Paviji i zatim je specijalizirao povijest ekonomije na Sveučilištu u Parizu i London School of Economics. Prvi nastavnički položaj dobio je na Sveučilištu u Cataniji, zatim je djelovao na sveučilištima u Torinu, Veneciji i Pisi. Godine 1953. dobio je Fulbrightovu

stipendiju u SAD-u, 1957. izabran je za gostujućeg profesora a dvije godine kasnije za redovitog profesora na University of California, Berkeley.

Napisao je 19 knjiga iz područja povijesti svjetske ekonomije, kulture Europskih zemalja i njihovih prekomorskih ekspanzija te brojne eseje na temu monetarne politike u zapadnim zemljama kroz povijest. Ovdje navodimo neka Cipollina istaknuta djela iz navedenih oblasti ekonomske politike.¹⁻⁴

Esej C. M. Cipolle "Fundamentalni zakoni ljudske gluposti" objavljen je prvi puta 1976. godine, zatim 1988. godine u izdanju *il Mulino*, a zadnje izdanje 2011. od istog izdavača.⁵ Dok je prvo izdanje na engleskom jeziku autor dopustio da "cirkulira samo među prijateljima", sljedeća izdanja, 1988. godine na talijanskom i 2011. godine na engleskom, izdavač *il Mulino* (Bologna), dostupna su javnosti.

Predgovor

Potaknut visokom razinom intelektualnog humora, koji na originalan način prelazi u društvenu satiru, u ovom eseju iznosim izbor iz vrijednog djela C. M. Copolle "The Basic Laws of Human Stupidity" te prikladna razmišljanja i kratke komentare uglednih znanstvenika, sociologa i književnika.

Cipollin, po konstrukciji jedinstven, duhoviti esej zasnovan na pseudo-znanstvenoj analizi ljudskog društva potkrijepljen je fiktivnim eksperimentalnim rezultatima. To poigravanje s ozbiljnim znanstvenim pristupom temi nipošto nije ni rizično niti nerazumljivo, ono čitatelju otkriva svu ljepotu intelektualne igre i neočekivane obrate u odnosu

na tradicionalističke, često konzervativne stavove u društvenim znanostima.

Cipollina minijatura protkana je finim humorom i ironijom koja uz parodijski odmak nikada ne prelazi u sarkazam. Izdvojeno, pojedine rečenice ili postavke djeluju kao gruba parodija stvarnosti, ali kontekst im osigurava svu vrijednost intelektualnog poigravanja. Taj renomirani znanstvenik ironizira akademski ispraznu znanost i, koristeći se pseudo-znanstvenim pristupom, postavlja "Fundamentalna pravila ljudske gluposti". Djelo je inovativno, posebno zbog svoje strukture i reljefnog pristupa. Ono sadržajem na svojevrsan način upotpunjuje poruke svjetski poznatih djela kao što su Orvelova "Životinjska farma" i Čapekov "Rat s daždevnjacima". Iako je djelo pseudo-znanstvena fikcija, u mnogim aspektima je kopija društvene realnosti.

* Akademik Vitomir Šunjić
e-pošta: vsunjic@hazu.hr

Nadam se da će poneki moj komentar autorovih duhovitih postavki vezanih uz "četiri fundamentalna zakona ljudske gluposti", kao i odabrani aforizmi i razmišljanja istaknutih književnika i znanstvenika potaknuti čitatelje Kemije u industriji (KUI) i "njihove prijatelje koji KUI ne čitaju" na razmišljanje o pojavama u našem društvu, ali uz zadržan vedar duh i optimizam, toliko nužan u ovom vremenu društvene i ekonomske krize izazvane prirodnom nepogodama i društvenim nemarom prema socijalnim problemima i prirodnom okruženju.

Uvod

Za vrijeme mojeg radnog vijeka u Italiji (1975. – 1982.) u više navrata su mi u neformalnim razgovorima kolege Talijani ukazivali na tada, 1978. godine, upravo objavljenu knjižicu autora Carla M. Cipolle "The Basic Laws of Human Stupidity", distribuiranu "prijateljima autora" i nedostupnu široj javnosti. Talijanski prijevod s engleskog, zajedno s druga dva eseja, objavljen je tek 1988. pod naslovom "Allegro ma non troppo, con le legi fondamentali della stupidità umana" (izdavač *Il Mulino*).⁵ Tu sam knjižicu dobio na poklon od bivših suradnika te godine, kad sam kao konzultant dolazio s Instituta Ruđer Bošković u Institut Compagnia di Ricerca Chimica S.p.A. (UD, Italija). Na prikaz ovog osebujnog teksta uglednog znanstvenika iz područja povijesti globalne ekonomije potaknula su me mnoga zbivanja u našem društvu te reakcije na krizu u svijetu izazvane pandemijom. Vjerujem da će izneseni dijelovi Cipollinih razmatranja razvedriti čitatelje u ovim vremenima bremenitim zdravstvenim, ekonomskim i socijalnim teškoćama, i potaknuti da s više optimizma djeluju usprkos događanjima u zemlji i svijetu. U našoj sredini posebno se ističu neučinkoviti zakoni i propisi, osude koje nisu provedene, kao i problemi na području zdravstva, školstva (nastavni curriculum i sve oko njega), zaštite okoliša (pseudo zbrinjavanje otpada), zakon o obnovi nakon prirodnih nepogoda te, posebno, nerealizirane ovrhe nezakonito stečenih dobara, za koje je sudski potvrđeno da su stečena kriminalnim radnjama.

Radi lakšeg praćenja, citirani, originalni Cipollin tekst i svi drugi citati navedeni su u kurzivu, Četiri fundamentalna zakona ljudske gluposti u kurzivu i boldu, a moj popratni tekst u standardnom formatu.

Opće postavke autora

Odmah treba istaknuti finu ironiju kojom Cipolla uvodi čitatelja u svoje razmatranje. Njegov tekst treba primiti s odmakom, osjećajem za humor, ali i kao poticaj na razmišljanje o karakteristikama zapadne civilizacije. Takva je, na primjer, sljedeća izjava: "Skupina glupana (u jednoj zajednici) znatno je moćnija od mafije, ili industrijsko-vojnog kompleksa, bankarskog sustava ili Komunističke internacionale. Ta skupina nije organizirana, ne čini dio nekog sustava, nema šefa ni predsjednika niti statut, ali ipak uspijeva djelovati svršeno usklađeno, kao da ih vodi neka nevidljiva ruka..."

Govoreći o raspodjeli, učestalosti ljudske gluposti u nekom društvu on ističe Prvi fundamentalni zakon;

Uvijek i neizbježno svatko od nas podcjenjuje broj glupih individua u našem okruženju.

Taj zakon, ističe autor, sprječava; "...određivanje brojčane vrijednosti frakcije glupih osoba u odnosu na ukupnu populaciju.... Stoga se u ovom prikazu koristi samo oznaka σ za udio glupih osoba u nekoj populaciji"

Ujedno Cipolla "upozorava" da broj glupana ne može biti beskonačan budući da je broj živućih osoba konačan, te stoga u Starom zavjetu zapisano "Stultorum infinitus est numerus" (neograničen je broj glupana) ipak predstavlja umjetničko pretjerivanje (*lizenziā poetica*).

Slično pretjerivanje o broju glupih ljudi nalazimo u opaski koju A. P. Čehov pripisuje glavnom licu jedne njegove kratke pripovijetke.⁶ Pobjijajući stav sugovornika da je ruski pesimizam bolest stoljeća njegov junak kaže: "Nije stvar u pesimizmu - rekao sam ljutito - nego u tome da devedeset i devet posto ljudi nema pameti".

Dakle nepoznavanje vrijednosti σ vodi starog Čehova u pretjerivanje slično onomu koje nalazimo u Starom zavjetu!

Uz prvi fundamentalni zakon vrijedi još spomenuti sljedeći komentar autora: "Osobe koje je netko u prošlosti ocijenio kao racionalne i inteligentne, iznenadno se pokažu nesumnjivo i nepopravljivo glupe."

Zaključno, uz komentar Prvog zakona vrijedi istaknuti stav koji često čujemo; "Nemam ništa protiv glupana pod uvjetom da su dovoljno daleko". Cipolla nas svojim Prvim zakonom upozorava da je taj stav duboko pogrešan; glupana ima više no što inteligentni procjenjuju, a mnogi su nam znatno bliže no što očekujemo! Stoga ne djeluje uvjerljivo gornji aforizam anonimnog autora; on zahtijeva *dovoljnu udaljenost glupana*, uvjet koji je prema Cipolli neostvarljiv!

Uvodeći nas u *Drugi fundamentalni zakon ljudske gluposti*, autor ističe neke misteriozne sposobnosti Majke prirode. Zakon glasi:

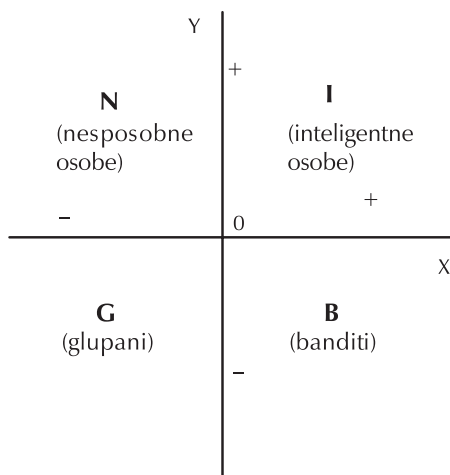
"Vjerojatnost da je neka osoba glupa neovisna je o bilo kojoj drugoj karakteristici iste osobe".

Kao što priroda kontrolira omjer osoba muškog i ženskog spola u bilo kojoj ljudskoj zajednici, rasi ili području na kugli zemaljskoj, tako priroda kontrolira i učestalost broja glupana, dakle faktor σ , neovisno o dimenziji skupine, njezinoj edukaciji ili socijalnom okruženju. Cipolla ističe, za čitatelje ovog prikaza, vjerojatno vrlo zanimljiv primjer: "...Možemo razdijeliti populaciju nekog sveučilišta u četiri velike kategorije; domari (poslužitelji), činovnici, studenti i nastavno osoblje. Kada god su promatrani poslužitelji, nađeno je da se određeni dio (σ) nalazi u kategoriji glupana. Budući da je vrijednost σ bila viša no što se očekivalo (Prvi zakon!), u početku se držalo, u skladu sa pomodnim stavovima, da je to uvjetovano siromaštvom njihovih obitelji i skromnom naobrazbom. Ali analizom obrazovanih skupina, činovnika i studenata, nađen je isti postotak glupana.

Još impresivniji rezultati dobiveni su za skupinu sveučilišnih nastavnika. Bilo da se radi o velikom ili malom sveučilištu, o nekom uglednom ili opskurnom institutu, nađeno je da se ista frakcija profesora σ sastoji od glupana....”

I u zaključku slijedi: “Bilo da vam se Drugi fundamentalni zakon sviđa ili ne sviđa, njegove su implikacije dijabolički neizbježne, on djeluje bilo da se krećete u elegantnom okruženju ili ste pobjegli među rezače glava na Polineziji, ili ste se zatvorili u samostan, ili ste odlučili provest ostatak života među lijepim i luksuznim ženama. Ostaje činjenica da ćete se morati uvijek sresti sa istim postotkom glupog svijeta – s postotkom koji (skladu sa Prvim zakonom) uvijek prelazi najcnrja predviđanja!”

Cipolla zatim prelazi na detaljniju “društvenu analizu” pojava i individualnih osobina ljudskih bića u okviru neke imaginarne društvene zajednice. U tu svrhu postulira jedno pravilo, i označivši ga “zlatnim” kaže: “Zlatno fundamentalno pravilo pretpostavlja, iako to eksplicitno ne izriče, da ljudska bića pripadaju jednoj od četiri osnovne kategorije; **nesposobni**, **inteligentni**, **banditi** (kod nas se čini prikladniji izraz mafijaši, Cipolla ga kao rođeni Talijan iz razumljivih razloga izbjegava) i **glupani**. Obrazovani čitatelj s lakoćom prihvaća da ove četiri kategorije odgovaraju površinama **N**, **I**, **B** i **G** na slici 1.”

Slika 1 – Raspodjela ljudi, prema Cipolli, u četiri osnovne društvene kategorije

Fig. 1 – Distribution of humans, according to Cipolla, into four basic social categories

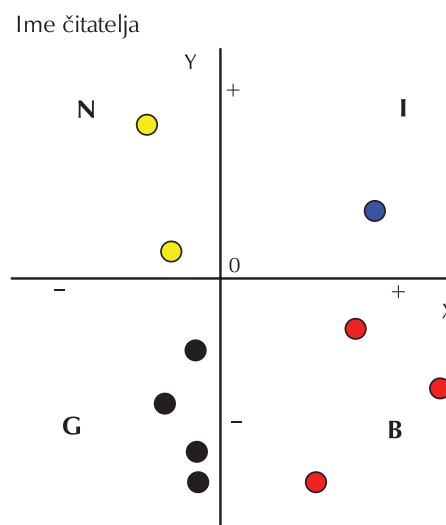
I sada Cipolla navodi primjer; “Ako Tizio provede neku operaciju i prouzroči gubitak, dok u isto vrijeme osigura dobitak Kaju, Tizio pripada u područje **N**; Tizio je djelovao kao nesposoban. Ako Tizio provede neku operaciju i ostvari dobitak, a u isto vrijeme osigura dobitak Kaju, Tizio pripada u područje **I**; Tizio je reagirao inteligentno. Ako Tizio provede neku operaciju i ostvari dobitak, prouzročivši u isto vrijeme gubitak Kaju, Tizio pada u područje **B**. Tizio je reagirao kao bandit. I na kraju, glupost spada u područje **G**.”

Treći fundamentalni zakon eksplicitno tumači:

Glupa je osoba ona koja prouzroči štetu drugoj osobi ili skupini ljudi a da pri tome ne postigne bilo kakvu korist za sebe, ili čak trpi gubitke.

.... Naš život je pun događanja u kojima smo izgubili novac, vrijeme, energiju, apetit, mirnoću i smisao za humor izazvanih neočekivanim postupcima neke apsurdne kreature, koja se javlja u neočekivanim i vrlo neprikladnim trenucima izazivajući nam štetu, frustracije i poteškoće, a da pri tome onaj koji je sve izazvao nema od toga apsolutno nikakve koristi. Razumljivo je da nitko ne zna i ne može objasniti zašto takva apsurdna kreature radi ono što radi. Ipak postoji objašnjenje ili, još bolje, postoji samo jedno objašnjenje, osoba o kojoj je riječ je glupa.

Cipolla pod skupnim nazivom banditi podrazumijeva, kao što će se iz daljnog teksta vidjeti, više skupina individua različitih profila ili profesija; kradljivce, prevarante, mafijaše, poduzetnike, bankare, profesionalne političare. Stoga čitatelj može individue ili skupine iz svojeg životnog okruženja bez poteškoća svrstati u neku od navedenih skupina. Da bi olakšao čitatelju taj pristup, Cipolla predlaže kopiranje slike 2 u više primjeraka i unošenje imena pojedinaca s kojima je imao ili ima posla u jedan od kvadranta. U ogleđnom primjeru, slika 3, pojedinci koji pripadaju u neku od četiri skupine označeni su kružicama u različitim bojama!

Slika 2 – Dijagram za umnožavanje (kopiranje); čitatelj unosi svoje ime i imena osoba iz njegova okruženja te osobe označene kružicama u različitim bojama, ovisno o pripadnosti nekoj od četiri skupine

Fig. 2 – Diagram for copying; the reader enters their name and the names of people from their environment, these people are indicated by coloured circles, depending on the group to which they belong

Uz tumačenje Trećeg fundamentalnog zakona Cipolla u kraćim poglavljima analizira raspodjelu i učestalost gluposti te odnos gluposti i moći. Ovdje ćemo istaknuti samo slje-

deća razmatranja: *“Poznato je da u određenim prilikama neka osoba djeluje inteligentno, a u drugima ista se osoba ponaša kao nesposobna. Jedini i važan izuzetak ovog pravila čine glupe osobe koje obično pokazuju veliku sklonost prema potpunoj koherentnosti u bilo kojem području svog djelovanja.*

....I dok su osobe iz skupina N, I i B razbacane u ambijentu pripadajućih površina na slici 2, glupani su najvećim dijelom koncentrirani uzduž osi Y ispod točke 0 u ambijentu G. Razlog tomu je da su glupe osobe iz temelja i nepopravljivo glupe, drugim riječima uporno insistiraju na izazivanju štete ili gubitaka drugim osobama ne postigavši nikakvu korist za sebe.”

Cipolla nadalje ističe da neki glupani obično izazivaju ograničene gubitke, dok drugi uspijevaju prouzročiti strašnu štetu ne samo jednoj ili dvjema osobama nego cijeloj zajednici ili društvu. Pri tome faktor koji određuje potencijal glupe osobe proizlazi iz njezina položaja moći ili autoriteta koji ima u društvu. I tada nabraja; *“...Među birokratima, generalima, političarima, državnim čelnicima, crkvenim ljudima nalazi se postotak osoba σ koje su u osnovi glupi i čija je sposobnost da oštete bližnjega opasno u porastu i proporcionalna s pozicijom moći koju zauzimaju. Razumne osobe često se pitaju kako to da glupe osobe uspijevaju doći do položaja moći i autoriteta....”*

U odgovoru na to pitanje Cipolla nas podsjeća; *“...Sjetite se da je na osnovi Drugog zakona među osobama koje glasaju udio glupih uvijek σ , te im demokratski izbori pružaju izvanrednu mogućnost da oštete sve druge, a da pri tome ne dobiju nikakvu korist iz svoje akcije. Oni postižu taj cilj doprinoseći održanju razine σ među osobama na vlasti...”*

Prije objašnjenja Četvrtog fundamentalnog zakona autor ističe posebnu ulogu moći u djelovanju glupana. Navodi da nije teško razumjeti kako politička, ekonomska ili birokratska moć povećava otrovni potencijal neke glupe osobe. U suštini, glupani su opasni stoga što je razumnim osobama teško zamisliti i razumjeti njihovo ponašanje. U osnovi, radi se o tome da sve osobe drugih skupina, inteligentni, nesposobni i banditi slijede neki model racionalnosti, samo glupe osobe ne. Na primjer, kad neki bandit hoće postići “višak” na svojem računu, ali nije dovoljno inteligentan da pri tome omogući neki, makar najmanji “višak” za druge; postiže svoj dobitak na račun gubitka drugih. Važno je uočiti da to nije ispravno, ali je racionalno i stoga se može predvidjeti. Drugim riječima prljave manevre nekog bandita (mafijaša) moguće je predvidjeti jer su racionalni, te stoga i poduzeti oportune obrambene mjere, npr. praćenje i hapšenje. S glupom osobom sve to je apsolutno nemoguće!

Cipolla stoga ističe na kraju ovog razmatranja; *“Glupan nije inhibiran osjećajem koji Anglosaksonci nazivaju ‘self-consciousness’. Oni se pojavljuju s osmijehom na usnama, kao da čine najnormalniju stvar na svijetu, i neočekivano ometaju sve tvoje planove, razaraju tvoj mir, kompliciraju ti život i rad, čine da gubiš novac, vrijeme, dobro raspoloženje, apetit i produktivnost – sve to bez zle namjere, bez kajanja i bez razloga. Glupavo.”*

A sad nešto o Četvrtom fundamentalnom zakonu, koji glasi:

“Osobe koje nisu glupe uvijek podcjenjuju potencijalnu štetnost glupih osoba. Naročito, osobe koje nisu glupe stalno zaboravljaju da u bilo kojem trenutku i mjestu i u bilo kojoj prilici, raditi ili se povezati s glupim osobama predstavlja nepopravljivu i skupu grešku.”

U skladu s tim fundamentalnim zakonom je sljedeće razmatranje: *“Ljudi općenito polaze od uvjerenja da glupa osoba čini štetu samo sebi, ali se ovim glupost zamjenjuje (miješa) s nesposobnošću. Povremeno se čak vežu uz glupu osobu s ciljem da ju koriste za osobni probitak. Taj manevar ne može imati druge posljedice osim razarajućih budući da: a) je zasnovan na potpunom nerazumijevanju suštinske prirode gluposti i b) pruža dodatni prostor glupoj osobi da pokaže svoje talente.”*

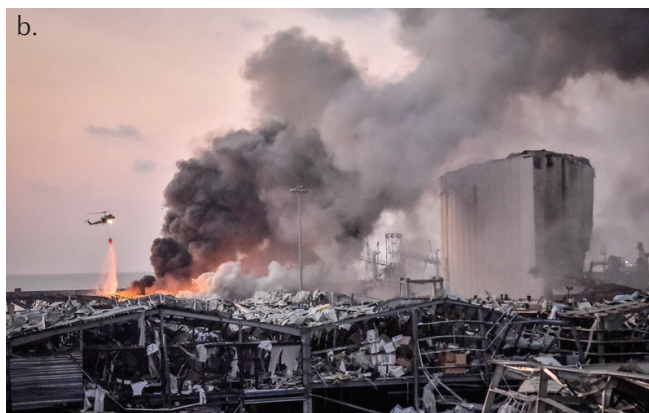
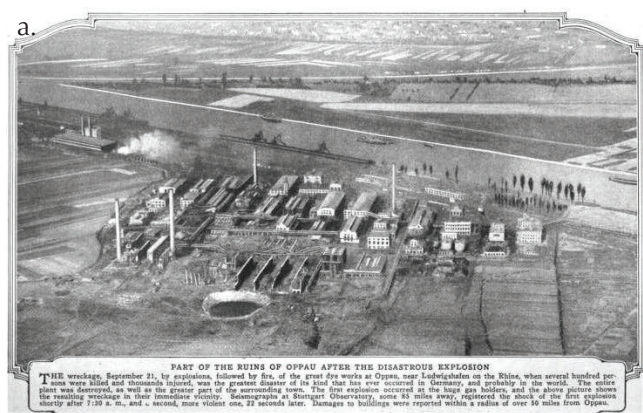
Na jednom mjestu Cipolla ističe da su inteligencija i glupost od prirode dane ljudske osobine. Ova druga se stoga neopravdano promatra kao nedostatak ili sramota, te se često razorni učinak ljudske gluposti iz obzira prema glupanima pripisuje nemaru ili nesretnom stjecaju okolnosti. U prilog tom razmatranju mogu izvanredno poslužiti sljedeća dva događaja koja su se desila u razmaku od jednog stoljeća, a vezana su uz kemijsku industriju!

U rujnu 1921. godine u silosu uz BASF postrojenje za proizvodnju umjetnih gnojiva u njemačkom gradiću Oppau eksplodiralo je oko 4500 tona smjese amonijeva nitrata i amonijeva sulfata, široko primjenjivanih umjetnih gnojiva. Tom prilikom je poginulo oko 500 – 600 ljudi, a ranjeno preko 2000, slika 3a.

Iako je već tada kemijskim tehnologizima bila poznata eksplozivna priroda amonijeva nitrata, ona je od strane tehnologa BASF-a neprikladnim skladištenjem u silosima velikog kapaciteta zanemarena. Taj događaj ušao je u brojne udžbenike anorganske kemijske tehnologije i desetljećima citiran kao primjer “tehnološkog nemara”!?

No je li to bio nemar ili djelo glupana? Naime, 100 godina kasnije, u kolovozu 2020. godine, eksplodira 2750 t amonijeva nitrata uskladištenog 6 godina (!) u jednom silosu u luci u Beirutu. Tom prilikom poginulo je najmanje 220 ljudi, ranjeno preko 6000 a bez krova nad glavom ostalo oko 300 000, slika 3b. Kako i ovaj događaj obzirno označiti kao “tehnološki nemar” kada se evidentno radi o zastrašujućoj ljudskog gluposti?! Da su obje eksplozije posljedice djelovanja glupana u skladu je sa Cipollinom postavkom da glupani izazivaju ogromnu štetu drugima, ali i sebi. Najavljeno je naime da će glupani u Beirutu ići pred sud, gdje mogu biti suđeni na robiju, ali i smrtnu kaznu.

U zaključnom komentaru autor nas podsjeća da stoljećima u javnom i privatnom životu brojne osobe nisu vodile računa o Četvrtom fundamentalnom zakonu, što je uzrokovalo nebrojne gubitke ljudskom društvu. Ljudska glupost i pohlepa jedan je od uzroka brojnim ratovima, od helenskih, križarskih i Napoleonovih do 1. i 2. Svjetskog rata, te onih koji su se vodili ili se vode od Balkana do Arapskog poluotoka. Na tu činjenicu podsjeća nas jednostavna izreka M. Ghandija; *“Ratovi su loši, glupi i loši”!*

Slika 3 – a. Ruine u gradiću Oppau nakon razarajuće eksplozije smjese amonijeva sulfata i nitrata 1921. godine, b. lučki predio Beiruta neposredno nakon eksplozije amonijeva nitrata 2020. godine.

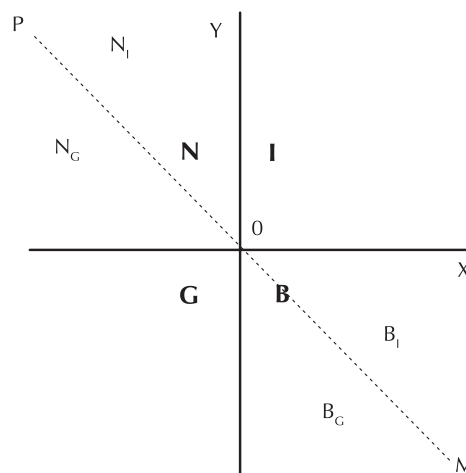
Fig. 3 – a. Ruins in the city Oppau after the devastating explosion of a mixture of ammonium sulphate and nitrate in 1921, b. Port of Beirut immediately after the destructive explosion of ammonium nitrate in 2020.

Naš veliki pjesnik A. G. Matoš u jednoj od svojih domoljubnih pjesama ističe uzrok svoje ljubavi prema domovini; “Ja ne ljubim Hrvatsku zbog glupana, nego zbog sebe i zbog onih koji nisu glupani, a tih još ima, hvala Bogu”. Vidimo da je Matoš bio svjestan prisutnosti glupana u Hrvatskoj, ali i njihove brojnosti u odnosu na one koji nisu glupani!

Ovdje podsjećam na poznati aforizam Charles Dickensa; “Uz glupost i dobru probavu može se uspješno nositi s mnogim stvarima”. Vidimo da Dickens ne vodi računa o posljedicama “uspjeha” kada djeluje glupost, odnosno da nije razmišljao u smislu Cipollina Četvrtog fundamentalnog zakona. Općenito, u proznim djelima velikih književnika gluposti su često posvećeni tek kratki osvrti. A. P. Čehov u noveli “Stepa, priča o jednom putovanju” na jedinstven način dočarava beskrajne vidike stepa i mijene u njoj, od oluja do žege, od noćne hladnoće do jutarnjih magli i rose.⁷ Putnici danima vide iste krajolike, njihovo ponavljanje najprije uzbuđuje zatim umara, a njihov opis jedinstven je u ruskoj literaturi. I usred te ljepote javlja se odsječak: “Naša majka Rusija cijelom svijetu je glava, zapjevao je odjednom Kirjuha čudnim glasom, zagrcnuo se i ušutio. Stepska mu je jeka prihvatila glas i ponijela ga, te se činilo da se po stepi na teškim kotačima zakotrljala glupost”.⁷

Cipolla ističe da je na razini neke države u kojoj su ekonomske prilike na silaznoj putanji broj glupih osoba uvijek jednak σ , ali se u ostatku populacije opaža, posebno među osobama koje imaju moć, alarmantni porast broja bandita (mafijaša) koje su uz to glupi. Tu situaciju objasnio je autor “računalom potvrđenim” dijagramom na slici 4.

Cipolla navodi da ga je računalo potaknulo na podjelu kvadranta **N** (nesposobni) i **B** (banditi, mafijaši) dijagonalom kroz točke POM (plus-nula-minus) koja razdvaja područja N_I (nesposobni, ali inteligentni od N_C (nesposobni i glupi) te analogna područja B_I i B_C za bandite. Time je pokazano da osobe koje padaju desno od dijagonale POM u kvadrantu **N** povećavaju dobrobit nekog društva, iako i različitoj mjeri, dok osobe koje se nalaze lijevo od dijagonale POM osiromašuju društvo. Stoga Cipolla ističe: “... proliferacija

Slika 4 – Raspodjela nesposobnih (**N**) i bandita (**B**) ovisno o stupnju njihove gluposti ili inteligencije

Fig. 4 – Distribution of incapables (**N**) and bandits (**B**) depending on the level of their intelligence

bandita (mafijaša) s visokim postotkom gluposti (sub-površina B_C u kvadrantu **B**) među onima koji nisu na vlasti, kao i osoba N_C među nesposobnima, vodi prema **Drugom zakonu** do jednakog udjela σ i među onima koji su na vlasti. Smanjenje udjela u populaciji onih koji nisu glupi u skupinama **N** i **B** neizbježno povećava destruktivnu moć frakcije σ među onima na vlasti što državu vodi u propast.”

Iz navedenih saznanja Cipolla izvodi zaključak: “Drugim riječima, nesposobni obdareni nekim elementima inteligencije (N_I), višim od prosjeka u njihovoj kategoriji (površina **N**), jednako kao i banditi obdareni inteligencijom (B_I), te posebno inteligentni (površina **I**), doprinose svi, makar u različitoj mjeri, dobrobiti društva. S druge strane banditi obdareni glupošću (površina B_C) i nesposobni obdareni elementima gluposti (površina N_C) ne čine ništa drugo do dodavanja gubitaka na one već izazvane djelovanjem glupih osoba, povećavajući tako destruktivnu moć ovih posljednjih.”

Zaključni komentar, Cipolla nije usamljen

Cipollin esej može se površnom čitatelju učiniti ciničnim ili neuvjerljivim. Ali autor ima jasan i konstruktivan cilj da duhovitim pristupom istraži, upozna i po mogućnosti neutralizira snage koje ometaju dobrobit i sreću pojedinaca i društva. Te često opskurne snage kriju se među pojedincima koji imaju društvenu moć te se Cipolla odlučio te nepoznate snage pojednostavljeno označiti kao *ljudsku glupost*. Svjestan da to pojednostavljenje može naići na ozbiljnu kritiku ako se dodatno ne pokaže da je to samo duhovita konstrukcija, autor svoju pseudo-egzaktost proširuje uvođenjem "četiriju fundamentalnih zakona" kao i duhovitom upotrebom niza pseudo-znanstvenih postulata i argumenata. Na svoj karakterističan, duhovit način on uklanja opasnost nerazumijevanja njegova teksta riječima: "...ovaj uradak nije plod cinizma ili vježbanje socijalne razgradnje – ne više nego što bi to bila neka knjiga iz mikrobiologije".

U svjetskoj literaturi nalazimo uglavnom kratke osvrtne na ljudsku glupost, ali Cipolla nipošto nije usamljen. Sigurno je jedno od najznačajnijih djela vezanih uz ljudsku glupost "Idiot" F. M. Dostojevskog.⁸ Ono predstavlja duboku psihoanalizu ruskog društva u 19. stoljeću, društva osrednjih, ali gramzivih i glupih koji sustavno uništavaju vrijednu i inteligentnu osobu, kneza Miškina povratnika iz Švicarske. Možemo li vidjeti analogiju sa sudbinama brojnih povratnika u nekim nedavnim vremenima?

U obimnom prikazu mogućih djelovanja i posljedica ljudske gluposti nizozemski pisac i "opinion maker" M. van Boxsel polazi od zanimljive postavke; "...da je glupost preduvjet za inteligenciju, ali da pogreške potiču napredak a promašaji čine osnovu uspjeha".⁹ Uz povijesni prikaz pokazao je da je današnja kultura rezultat niza promašenih pokušaja da se razumije naša vlastita glupost i zaključuje da je *glupost u temelju naše civilizacije*. Jedan od njegovih provokativnih stavova, naveliko a la Cipolla, ističe da *nitko nije dovoljno inteligentan da bi razumio dubinu vlastite gluposti!*

Ta duhovita i erudicijska knjiga sadrži poglavlja; "*Klub varalica*", "*Glupani u paklu*", "*Genealogija idiota*" i "*Estetika isprazne geste*". Čitatelj će sigurno naći posebno zanimljivim i, u skladu s njegovim životnim iskustvom, poneku od tema tih poglavlja.

Zanimljiv kratki pregled literature o ljudskoj gluposti nedavno je objavio i američki autor J. F. Welles,¹⁰ citirajući niz izvora, ali među njima nije navedeno Cipollino djelo.

U svojoj knjizi *Stupidity* objavljenoj 2002. godine Avital Ronell, poznata po svojim nekonformističkim stavovima na području "političke filozofije", literature i psihoanalize, ozbiljnim pristupom istražuje uzroke i posljedice neznanja, ograničenost razločnosti (razuma) (*limits of reason*).¹¹ Posebno analizira prelazak gluposti u idiotizam te ističe Kantovu izreku; "*Pametni ljudi više nauče od budala nego budale od pametnih*". U tom kontekstu vrijedi napomenuti da su na tu temu pisali Dostojevski, Čehov, Musil, Wordsworth i mnogi drugi velikani književnosti.

Mađarski intelektualac Ferenc Barnas u svojem kratkom eseju ističe važnost literature u borbi s glupošću.¹² Iako je od Aristotela prihvaćen postulat da je inteligencija prirodni

atribut (osobina), prije Cipolle nije nigdje u literaturi jasno iskazano da je glupost također prirodna osobina. Međutim, Barnas ističe da glupost nije *isključivo* prirodna činjenica te da je djelovanje glupana iz pohlepe znatno opasnije. Time se približava Cipollinom sustavu, a pogotovo kada ukazuje da najprepređeniji lopovi posjeduju vrlo visok IQ te da je samo dio lopova (prema Cipolli bandita) glup. Prema Barnasu, literatura nikada nije bila dovoljno snažna da utječe na odluke političara ili glupana, ali danas, kada njihove odluke dovode u pitanje opstanak ljudi na Zemlji, literatura se mora, kaže on, inteligentno i časno boriti protiv gluposti, neovisno o tome je li ona prirodna pojava ili je rezultat deformacija pojedinaca uvjetovanih sociološkim poticanjem na gramzljivost i vlast (političku moć).

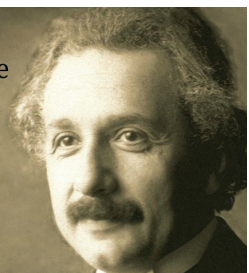
Mnogi su veliki umovi promišljajući ljudsku glupost izrekli duhovite aforizme. Veliki filozof A. Schopenhauer svoj nihilizam potkrepljuje izrekom da; "...u svijetu caruje uglavnom zlo a glavnu riječ ima glupost", dok je Sigmund Freud uz dosta cinizma ustvrdio da; "...prije no što kod sebe dijagnosticirate depresiju i nisko samopouzdanje obvezno provjerite da niste okruženi glupanima"! Kao da je poznao Cipollin *Prvi temeljni zakon!* Martin Luther King u jednom svojem govoru kaže; "*Nema ništa opasnije od iskrenog neznanja i svjesne gluposti*", a Jacques Prevert, čiju politički angažiranu poeziju karakterizira revolt i ismijavanje svakog autoriteta; "...da je ljudska glupost najneobičnija od svih bolesti jer od nje ne pati bolesnik nego svi ostali".

Uz koncept ovog eseja neprikladno je bilo kakovo navođenje glupih odluka ili postupaka u političkom djelovanju vezanom uz ime nekog politički angažiranog pojedinca ili političke stranke. Takav izbor uvijek trpi prigovor da je uvjetovan političkim stavom autora. Stoga činim jedinu iznimku izvatkom iz teksta našeg uglednog političkog analitičara, novinara Krste Cvića.¹³ Pišući o pogubnoj neodlučnosti Europe da intervenira u ratu u Hrvatskoj 1991. godine, on navodi dvije "misli" bivšeg luksemburškog ministra vanjskih poslova Jacquesa Poosa. Prva je njegov usklik "*Ovo je čas Europe – ne čas Amerike!*", u trenutku kada Europa dopušta višegodišnja ratna razaranja u Hrvatskoj i Bosni, sve do intervencije Amerike koja je spriječila dalji masakr. Isti ministar, porijeklom iz zemlje s 380 000 stanovnika(!) "*upozorava*" Sloveniju – zemlju s 2 milijuna stanovnika – "*da je premalena za nezavisnost!*" Ovdje se javlja dilema; je li taj čovjek samo glupan ili je i cinik?

Kao prikladan zaključni primjer sigurno može poslužiti možda najpoznatiji aforizam o ljudskoj gluposti, koji potječe od velikog prirodoznanstvenika nobelovca Alberta Einsteina:

"Two things are infinite: the universe and human stupidity; and I'm not sure about the universe."

- Albert Einstein

"Dvije stvari su beskonačne: svemir i ljudska glupost, ali ja nisam siguran za svemir". Vidimo da Einstein znanstveno

egzaktno govori o beskonačnosti *ljudske gluposti*, a ne o beskonačnom broju glupana te, i ne znajući za Cipollin Prvi fundamentalni zakon, izbjegava pogrešku za koju smo naveli da se javlja još u Starom zavjetu!

Budući da Einstein nije imao priliku poznavati Cipolline Fundamentalne zakone, posebno ne veličinu σ , to mu je promakla mogućnost da svoju jednadžbu za ekvivalentnost energije i mase, $E = mc^2$ transferira iz oblasti prirodnih u društvene znanosti. Da je imao tu priliku vjerojatno bi postavio jednadžbu:

$$E = \sigma P^2 \quad (1)$$

koja međutim za bolje razumijevanje traži neke dodatne prefikse:

$$rE_g = \sigma_{d,p} P_g^2 \quad (2)$$

gdje je rE_g razorna energija glupana, σ već poznati nam udio glupana u nekoj populaciji a $_{d,p}P_g$ društveni ili politički položaj glupana. Kvadrat te veličine ukazuje na presudan doprinos društveno-političkog položaja glupana na njihovu razornu energiju po društvo. Za razliku brzine svjetlost, $c = 3 \cdot 10^8 \text{ m s}^{-1}$, koja je konstanta u Einsteinovoj jednadžbi, faktor P nije konstanta, možemo pretpostaviti da eksponencijalno varira s položajem, odnosno s domotom do kojeg je neki glupan dospio u društvu! Jednadžba otkriva korelaciju između razornog djelovanja glupana te umnoška njihova udjela σ u nekoj sredini i njegovog društveno-političkog položaja P !

Budući da eseji ili ogledi nastaju spajanjem subjektivnog i objektivnog doživljaja pjesničkog i znanstvenog, to je književna vrsta u kojoj je prisutna znanstvena namjera u obradi određenog životnog ili znanstvenog pitanja. Tom kriteriju potpuno odgovara Cipollino djelo, iako autorovu "znanstvenu namjeru u obradi određenog životnog ili znanstve-

nog pitanja" svakako treba shvatiti *cum grano salis*, budući da zapravo ironizira akademsku znanost koja je sama sebi svrhom i otkriva neočekivanu, iznenađujuću mogućnost duhovitog poigravanja društvenim problemima. Nadam se da će čitatelji humor i paradoks ovog djela razumjeti i prihvatiti a čitanje im pružiti estetski užitek.

Literatura

References

1. C. M. Cipolla, Money in Sixteenth-Century, Florence, 1948., University of California Press.
2. C. M. Cipolla, The Economic History of World Population, 1962., Baltimore Penguin Books.
3. C. M. Cipolla, Before the Industrial Revolution, 1976., Kindle, direct publishing.
4. C. M. Cipolla, The Basic Laws of Human Stupidity, 2011., Il Mulino, Bologna.
5. C. M. Cipolla, Allegro ma non troppo, con le legi fondamentali della stupidità umana, 1988., Il Mulino, Bologna.
6. A. P. Čehov, Stepa, priča o jednom putovanju, iz Zbirke O ljubavi i druga proza, Školska knjiga, 2004., str. 154
7. A. P. Čehov, Stepa, priča o jednom putovanju, iz Zbirke O ljubavi i druga proza, Školska knjiga, 2004., str.115.
8. F. M. Dostojevki, Idiot, 2009., Mozaik knjiga.
9. M. van Boxsel, The Encyclopedia of Stupidity, 2004., Reaction Books.
10. J. F. Welles, Western Literature on Stupidity Reviewed, Evolutions Mech Eng. 2 (4) (2019), doi: <https://doi.org/10.31080/ASNE.2019.02.0120>.
11. A. Ronell, On Stupidity, 2004., University of Illinois Press.
12. F. Barnas, The Aim of Literature is to Combat Stupidity, 2001., Lahti International Writers' Reunion.
13. K. Cvijić, Europa u potrazi za svojim JA, u knjizi "Pogled izvana", 1994., 183, nakladnik Znanje.

SUMMARY

Relevance of a Scientist's Essay on the Basic Laws of Human Stupidity

Vitomir Šunjić

Along with the presentation of the most interesting aspects of the world-famous essay by C. M. Cipolla "The Basic Laws of Human Stupidity" with comments that emphasize actuality and high relevance of this text of the famous Italian scientists, selected examples from the literature and aphorisms related to this topic are also presented. Cipolla introduces the reader to his contemplation with a fine but provocative irony. His text, unique by construction, is based on pseudo-scientific analysis of human society, supported by fictive experimental results.

For readers from our scientific, technical or entrepreneurial milieu, this text will surely represent a great surprise, but also entertainment and hint for reflection. Their former experience from many circumstances, and with specific persons, will probably appear in a new light, and push the readers to observe, from a proper distance, the many events that influenced their lives and carriers.

Keywords

Basic laws, share of stupid people in a population, social influence of stupid people, relationship between power and stupid actions

*Croatian Academy of Sciences and Arts
Zrinjski trg 11
10 000 Zagreb, Croatia*

*Author Review
Received August 18, 2020
Accepted September 16, 2020*